Samlaren

Tidskrift för forskning om

svensk och annan nordisk litteratur

Årgång 134 2013

I distribution:
Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda Rugg
Göteborg: Lisbeth Larsson
Köpenhamn: Johnny Kondrup
Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius
München: Annegret Heitmann
Oslo: Elisabeth Oxfeldt
Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin
Tartu: Daniel Sävborg
Uppsala: Torsten Pettersson, Johan Svedjedal
Zürich: Klaus Müller-Wille
Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Jerry Määttä (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Svenska Akademien och *Vetenskapsrådet*

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2014 och för recensioner 1 september 2014. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: http://www.svelitt.se/samlaren/index.html. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Uppsatsförfattarna erhåller digitalt underlag för särtryck i form av en pdf-fil.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–33–2
ISSN 0348–6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2014

en definition av *androcentrism* kommer först på s. 328! Vad som är avhandlingens utgångspunkter, metodologiska perspektiv och övergripande teoretiska perspektiv har en tendens att ibland glida ihop, men en del frågetecken som finns efter den första delen rätas ut under läsningen av andra och tredje delen. Det är många teman och motiv som undersöks i analysen; möjligen kunde de ha renodlats mer, men i analysen faller mycket på plats och i avhandlingens avslutande del knyts alla trådar ihop på ett utmärkt sätt.

Ibland har Farstad en tendens att företräda olika ”läsare”, även om det mestadels handlar om att den ”läsare” som skrivs ut i avhandlingstexten är Farstad själv, det vill säga den motsträvige läsaren. Ett par exempel får belysa vad jag avser. På s. 13 påtalar Farstad att Nilsons ”försök att gestalta stora synteser” var välkända för hans läsare – här används läsaren i en allmän mening. Men ofta påtalas läsarpositionen mer specifikt: ”En van sf-läsare kan genom allusioner och intertexter ana att den brist Melissos uppfattar hos sig själv kommer att åtgärdas på något sätt.” (S. 273) Ibland är det den vane läsaren av Nilsons essäer och populärvetenskap som avses i texten (exempelvis på s. 60), ibland är det läsaren i form av de kritiker som antingen hyllat eller kritiserat Peter Nilson (exempelvis på s. 13), et cetera. Frågan är dock om dessa olika positioneringar medför något konstruktivt för analysen, eller om de bara blir förvirrande. I slutändan är det ändå den motsträvige läsaren som har problemformuleringsprivilegiet och anspråken på att tala i texten.

Vad gäller forskningsläget tar Farstad upp vad som skrivits om Peter Nilsons författarskap, vad som skrivits om science fiction i Sverige av idéhistoriker och litteraturvetare samt svenska översikter och publikationer om science fiction-genren och Peter Nilson. När det gäller litteraturhistoriska studier blir det emellertid en glidning i genomgången – svenska avhandlingar om science fiction i allmänhet samsas med en tysk avhandling om svensk science fiction. Internationellt finns det en omfattande forskning om science fiction som inte tas upp, och här kunde Farstad ha redogjort för en del av den feministiska forskningen om science fiction – en brokig tradition med rötter i 1960-talet – och hur hon positionerar sig mot delar av den. En del av den forskningen används förvisso i avhandlingen, men kunde ha positionerats tydligare. Nu blir den feministiska teorin i avhandlingen mer ett allmänt hållet genusperspektiv.

En sista kritisk invändning rör avhandlingens akribi och formalia. Texten hade mått bra av ytterligare korrekturläsning: ett antal skrivfel hade kunnat rensas bort liksom ett antal felciteringar. Inga av dessa fel får några större konsekvenser för läsförståelsen, men kan ibland ge ett slarvigt intryck, vilket är synd på en i övrigt mycket välskriven, infallsrik och engagerande avhandling.

Överlag har Britt Johanne Farstad skrivit en alldeles utmärkt avhandling. Där analyseras Peter Nilsons science fiction-berättelser utifrån hans författarskap som helhet (och därmed och utifrån Nilsons självförståelse), receptionen hos kritikerkåren, science fiction-genrens och populärvetenskapens möjligheter och begränsningar, den naturvetenskapliga forskningen, kvantfysiska aspekter (i en alternativ läsning av novellen ”Kvinnan som ville ha barn med döden”), etik- och genusperspektiv, humanism och transhumanism, myter och religion, et cetera. På så vis blir Farstad själv en glaspärlespelare som sammanför kunskap från olika områden och utvinner ny kunskap och kännedom om ett mycket intressant författarskap, som undersökts i alldeles för liten utsträckning.

Michael Godhe

Yvonne Pålsson, *I Skinnstrumpas spår. Svenska barn- och ungdomsböcker om indianer, 1860–2008* (Skrifter utgivna av Svenska barnboksinstitutet, 120). Institutionen för kultur- och medievetenskaper, Umeå universitet. Umeå 2013.

Vid en läsning av Yvonne Pålssons avhandling förflyttas man lätt tillbaka till sin barndoms läsning. För mig återuppväcks 8–9-årsålderns läsning av serietidningen *Silverpilen* och valet mellan att vara indian eller cowboy när man lekte utomhus. Själv var jag gärna indian. Det var något främmande och spännande med indianer. Jag hade lärt mig att indianer var snälla och utsatta för de vitas förtryck. Både förr och nu tvingades indianerna bo i reservat och det låg en djup orättvisa i detta. I början av 1970-talet hörde jag till den direkta målgruppen för Stig Ericsons indianböcker. Jag tror inte att jag läste alla då, men jag minns att jag slukade skildringar av fattiga och utsatta barn i andra länder, som Sven Wernströms böcker. Det var något speciellt med berättelserna om människor från och i andra länder.

Idag läser barn i stort sett inte alls indianböcker, skriver Yvonne Pålsson. Genren hör historien till

och har istället ersatts av andra böcker – kampen mellan ont och gott och spännande äventyr i främmande världar återfinns idag i den populära fantasylitteraturen. Men nu är vi redan i slutet av avhandlingen. Låt mig börja från början.

I Skinnstrumpas spår. Svenska barn- och ungdomsböcker om indianer, 1860–2008 är en omfattande avhandling om en genres ”uppgång och fall” (s. 289). Det rör sig om böcker där kampen mellan indianer och vita i företrädesvis Nordamerika som står i centrum. Den långlivade och mycket lästa genren uppstod i början av 1800-talet i Amerika, där James Fenimore Coopers *The Last of the Mohicans* (1826) kom att bli stilbildare. Romanen, som utkommit i många upplagor, blev översatt till svenska av Ludvig Westerberg redan 1828, men då som vuxenbok; för barn kom den ut i svensk översättning först 1860.

Som den första indianboken av en svensk författare brukar Richard Melanders *I Sitting Bulls land. Skildring från gränslifvet i amerikanska västern* (1892) räknas, också den utkommen i flera upplagor. Enligt en undersökning av Stefan Mählqvist gavs det år 1900 ut 22 böcker i Sverige med indianmotiv, vilket var 20 procent av den totala utgivningen av barn- och ungdomsböcker det året. I det berömda Sagabiblioteket, utgivet av Svensk läraretidnings förlag, utkom ett tiotal indianböcker, varav *Gula Vargen* av danskan Anna Erslev var den första, år 1904. Andra titlar var exempelvis *Solöga eller Svenskarna i Delaware* (Algot Sandberg, 1909), *De röda vargarna* (Carl August Cederborg, 1915) och *Den Flygande Hjorten* (Gunnar Örnulf, 1916), om den gode indianen med samma namn. I B. Wahlströms ungdomsböcker utkom Axel Kerfve med fyra indianböcker, varav en känd är *Silverormen, den siste apachehövdingen* (1915). Oliver Wood, som egentligen hette Ossian Lindeskoug, skrev *På indianspår* (1930) och förlaget Åhlen & Åkerlund hade en egen serie kallad ”Indianboken” ända in på 1950-talet, för att ge några exempel på utgivningen i Sverige.

Från 1950-talet finns en rad svenska författare som skrev om indianer, exempelvis Albin Widén med *Den svenske indianen* (1951), Harry Kullman med *Buffalo Bill* (1953) och Uno Modin med *Kit och indianupproret* (1956). På 1960-talet började Bonniers ge ut indianböcker i serien ”Indianböckerna”. Redaktör var Stig Ericson. Han översatte, bearbetade texterna och skrev efterord. Efterhand skrev Ericson själv i genren och han brukar, tillsammans med Helmer Linderholm, räknas som den mest inflytelserike svenske indianboksförfattaren, och ett särskilt kapitel i Pålssons avhandling ägnas åt Ericsons indianböcker.

Syftet med avhandlingen är ”att visa hur utgivningen av indianböcker för barn och unga med svenska som originalspråk tog sin början och att följa utvecklingen från 1890 fram till 2008. För att visa omfattningen av indianboksutgivningen i Sverige och placera de svenska böckerna i ett sammanhang förtecknar jag även översättningar till svenska.” (s. 7) Det rör sig således om en kartläggning av svenska och översatta indianböcker över en mycket lång period. Därtill görs också en undersökning av ”hur böckerna mottagits av kritiker och läsare” (s. 7). Och precis som Pålsson konstaterar har den svenska indianboken inte varit föremål för någon större studie förut. Några forskningsfrågor är: ”Varför skrev svenska barn- och ungdomsförfattare indianböcker? Varifrån fick de inspiration? Vilken bild ger de av indianerna?” (s. 8)

På 1960-och 1970-talet förändrades indianboksgenren, vilket både hör ihop med samhällsförändringar, där ursprungsbefolkningarna förde en kamp mot orättvisorna, och att skönlitteraturen blev allt mer ideologisk. Det var viktigt att berätta för barn om världen. Och avhandlingsförfattaren frågar: ”Fortsatte svenska författare att skriva om indianer? Förändrades bilden av indianerna? Hur påverkades indianboksutgivningen?” (s. 8)

Avhandlingens undersökningsmaterial är stort. Det är en diakron studie med svenska och översatta indianböcker från 1860 till 2008. Startpunkten är satt till 1860, då *Den siste mohikanen* utkom i svensk översättning (för barn), medan slutpunkten är 2008, då den första översättningen av en indianbok skriven av en indian publicerades i Sverige. Det var spokaneindianen Sherman Alexies uppmärksammade *Den absolut sanna historien om mitt liv som halvtidsindian*, som utkom i USA 2007. Avhandlingen är avgränsad till att handla om nordamerikanska indianer med motiveringen att en begränsning varit nödvändig med tanke på det stora materialet, och för att ”indiankulturen ser annorlunda ut” i Sydamerika (s. 8). Översättningarna är från flera länder, företrädesvis USA och Kanada, men även England, Tyskland, Frankrike, Danmark och Norge. Tilläggas skall att serier, bilderböcker och faktaböcker diskuteras i någon mån, men de är sällan föremål för ”noggrannare undersökning” (s. 8). Det rör sig alltså om indianböcker, en benämning som diskuteras i inledningen (s. 10–15). Det är förstås ett problematiskt begrepp med rötter i

ett kolonialt perspektiv. Som Beverly Slapin, ordförande i organisationen Oyate, som bevakar barnböcker om indianer i USA, skriver i *Through Indian Eyes* (1998): "None of the terms 'Native American', 'Indian', or 'American Indian' is more acceptable. All of these terms are, to say the least, inaccurate, since 'Indians' were named for a geographical mistake almost five hundred years ago." (citerat ur avh., s. 10) Litteraturprofessorn Clare Bradford använder begreppen *indigenous* och *non-indigenous*, *inhemsk* respektive *icke inhemsk*, när hon talar om koloniserade grupper, och vid analyser brukar hon de begrepp som står i texterna. Pålsson argumenterar emellertid för att indian är ett legitimt begrepp för sin studie, med hänvisning till *Svenska Akademiens ordbok*, och hon använder både orden *indian* och *indianperspektiv*.

En indianbok kan jämföras med en äventyrsbok eller en pojkbok. Ofta är de både och: det rör sig om en manlig hjälte som befinner sig på ett uppdrag. Och som Margery Hourihan påpekar i *Deconstructing the Hero* (1997) är det frågan om en hjälteberättelse där den vite mannen lämnar det trygga hemmet för vildmarken. Där möter han på motstånd, men tack vare sitt mod och sin rationalitet klarar han sig och återvänder hem. Pålssons definition av indianboken är kort och gott att "indianer ska spela en avgörande roll för handlingen" (s. 14), vilket sker på olika vis. I de äldre, traditionella indianböckerna är indianerna skildrade utifrån de vitas perspektiv, i de nyare från 1960-talet och framåt är det svårare att kategorisera böckerna.

För att finna materialet har Pålsson gått igenom ett stort antal bibliografier och översiktsverk, där Staffan Janssons bibliografi "Indianböcker i Sverige" (som finns på nätet) varit en guldgruva. Avsnitten om receptionen av böckerna sker genom nedslag och är inte heltäckande, vilket skulle utgöra en avhandling för sig. Därtill refereras de läsarundersökningar som finns om indianboksläsning i Sverige. Analysen av böckerna sker genom närläsningar utifrån frågor som rör "hur relationen mellan indianer och vita skildras" (s. 16), berättartekniska grepp och om mönster upprepas. Därtill behandlas böckernas fysiska inramning. De narratologiska begreppen hämtas främst från Maria Nikolajevas *Barnbokens byggklossar* (1998, rev. 2004). Syftet är att komma fram till den viktigaste frågan: "vilken bild av indianerna som framträder i texterna" (s. 17).

Det teoretiska ramverket består av postkolonial teori, där etnicitet med hjälp av Åke Dauns *Det allmänmänskliga och det kulturbundna* (1999) definieras som en position som tillskrivs en individ eller ett kollektiv. Andra viktiga referenser är Roderick McGillis antologi *Voices of the Other. Children's Literature and the Postcolonial Context* (2000), där svårigheterna med att skriva om en annan kultur än den egna diskuteras, liksom Clare Bradfords *Unsettling Narratives. Postcolonial Readings of Children's Literature* (2007) och hennes artikel "Race, Ethnicity and Colonialism" (2010). Postkoloniala kriterier som språk, identitet och motstånd (s. 289) är viktiga ingångar. Pålsson poängterar med hänvisning till andra barnlitteraturforskare att det rör sig om ideologi, och att det är vuxna författare som förmedlar sina ideologiska uppfattningar till barnen. Därför är det också, som John Stephens framhävt, viktigt att studera dessa ideologiska uttryck. I avsnittet tas också genusperspektiv upp, särskilt maskulinitet, med referenser till George L. Mosse, Thomas Johansson, Perry Nodelman, John Stephens och Magnus Öhrn.

Forskningsöversikten är övervägande svensk, eftersom "[d]en internationella forskningen är svår att överblicka" (s. 27), och fältet är relativt outforskat för svenskt vidkommande. Nämnas skall förstås Pålssons licentiatavhandling om Stig Ericsons indianböcker från 2006 och hennes två artiklar i *Barnboken* 2004 och 2008. Därtill finns en rad otryckta uppsatser som är förtecknade i avhandlingen. Internationellt sett finns förstås mycket skrivet på området. Det finns exempelvis flera avhandlingar om Skinnstrumpa, från Finland, Tyskland och USA. Pålsson nämner Juanita Opal Catas avhandling *The Portrait of American Indians in Children's Fictional Literature* (1981), som visar att indianböcker från 1900–1972 skrivna av vita författare beskriver indianerna på ett traditionellt sätt. Indianska författare förlägger däremot oftare handlingen till moderna miljöer och ger karaktärerna mer individuella drag. Iakttagelserna bekräftas i Debbie Reeses avhandling *Representations of Native Americans in Picture Books Recommended for Early Childhood Classrooms 1945-1999* (2001). Båda dessa forskare betonar frågan om vems berättelse det är och vems röster som hörs.

Pålssons avhandling är disponerad i fem kapitel, inledning och avslutning. Det första och kortaste kapitlet fungerar som en historisk bakgrund om "De nordamerikanska indianernas historia och litteratur" (s. 29–46). Därefter följer fyra större analyskapitel, där tre har liknande struktur: kapitel 2, "Indianböcker i Sverige ca 1860–1965"; kapitel 3,

”Indianböcker i Sverige 1966–1985”; och kapitel 5, ”Indianböcker i Sverige 1986–2008”. Däremellan finns ett längre kapitel 4 om Stig Ericsons indianböcker. De tre översiktskapitlen om indianboken i Sverige är överskådliga och tydligt disponerade, med nedslag i barnbokens ställning i tiden, indianboksutgivningen i Sverige, receptionen av böckerna, läsarnas intresse, en analys av svenska barnboksoriginal utifrån synen på indianer och vita, och den bild som gestaltas av indianerna genom namn och språk, identitet och historia/kolonialisering, men också synen på pojkar och flickor, och slutligen omslagen, som är mycket fint återgivna i flerfärgstryck.

Några resultat som betonas i avhandlingens avslutning är att indianerna under de första hundra åren (1860–1965) genomgående beskrivs nedlåtande: de talar på bruten engelska, eller med märkvärdiga ljud (vi känner alla till ugh!), och de goda indianerna beskrivs som högresta medan de onda har stickande ögon och ofta jämförs med djur, som ”målade röda apor” eller som ”röda niggrer” (s. 101). Det här är rasifiering. Den svenska indianboksförfattaren Richard Melander får kritik av ledande barnbokskritiker som Gurli Linder för sina upprepande drag, och bäst tycker recensenterna om de översatta böckerna. Att döma av läsarundersökningarna lästes indianböcker mest av pojkar (även om genren från början också lästes av flickor). En förklaring som ges är att indianböckerna blev starkare marknadsförda som just pojkböcker och att de kvinnliga karaktärerna var näst intill osynliga.

På 1950-talet kommer ett antal indianböcker ut, gärna i serier, och nu är förorden, där det kunde stå att historien var baserad på verkliga händelser, ofta borta. De vita är numera skurkar, indianerna blir oskyldigt anklagade och kvinnorna är liksom förut frånvarande. Exotismen är något mindre framträdande och sluten blir ett slags förbrödring. Det utkom också s.k. *captivity narratives*, där de vita barnen, pojkar eller flickor, blev tillfångatagna av indianerna, och Pålsson ger exempel på flera översatta böcker, som *Indianernas fånge* (1960, av Lois Lenski) eller *Rövad av irokeserna* (1956, av Anna Jürgen). I Sverige skrev Albin Widén *Den svenske indianen* (1951), där Kalle år 1862 blir indragen i Siouxupproret när han letar efter sin far, och Harry Kullman låter spejaren Bill bli medveten om sitt svek mot indianerna i *Buffalo Bill* (1953). Som Pålsson visar är det nästan alltid vita svenskar som utvandrat eller rest till Nordamerika som är med i de svenska indianböckerna. Den nämnde Widén använder t.ex. ofta fantasinamn som Svarta Höken och Vassa Pilen, vilket inte alls har något att göra med indianernas egna namnkulturer. Skildringarna är stereotypa. Ett exempel är hämtat ur Bertil Cleves *Lejonbröderna* (1929): ”Det var nära ett hundratal vildar som skränande och dansande närmade sig det brinnande blockhuset. Eldskenet blänkte på deras nakna, kopparglänsande överkroppar och krigiska ansikten.” (citerat ur avh., s. 99)

Pålsson ger många exempel på hur indianerna är dömda till undergång, och hon konstaterar att inga svenska original mellan 1860–1965 är skrivna av kvinnliga författare. Det finns få kvinnliga indianer som gestaltas och de är oftast dubbelt förtryckta. Men något sker. Under 1960- och 1970-talen förändrades den svenska indianboken genom att dokumentära och politiska inslag blev allt vanligare. Det hörde tidsandan till. Kullman hade, precis som senare Ericson, börjat arbeta med arkivmaterial och själv besökt indianreservat i USA. Efter ett sådant besök reviderade han sina tidigare indianböcker. Ericson gjorde detsamma och började skriva ur ”ett indianskt perspektiv”, menar Pålsson. Handlingen förlades till nutid, och precis som hos Helmer Linderholm kunde flickor vara huvudpersoner i böckerna. I ungdomsboken *Du är också Indian, Pamela* beskrivs miljön, dvs. reservatet, ”inifrån” och Ericson utnyttjar att han varit där. Böckerna ger uttryck för ”emotionell förståelse” (s. 243) och innehåller många postkoloniala drag (s. 244).

Också bilden av den manliga hjälten har förändrats och pekar på förnyelse. Nu framträder pojkar/män som tvivlar på sin förmåga och inte alls klarar alla faror ensamma. Under 1980-talet skriver Ericson en serie uppmärksammade barnböcker om Lilla Vargen som förflyttas till ett reservat. Det är fråga om psykologiserande böcker där Lilla Vargen står i centrum, och skildringen förmedlar en känsla av ett ”insidesperspektiv” (s. 292) samtidigt som sluten ofta lämnas öppna. Som det står i konklusionen: ”Genren finns kvar, men innehållet har radikalt förändrats” (s. 292), eller med andra ord: ”exotismen kring indianerna försvann” (s. 283). Dock finns det också likheter med de första svenska indianböckerna, som Melanders och Ericsons nämnda. Båda utgår från verkliga händelser, båda har förord/efterord och kritikerna lyfter fram dessa böcker.

Under den sista perioden, 1986–2008, utkommer det mycket få svenska original. Ett undantag är Elisif Elvinsdotters *Vargens år. En indianberättelse* om indianpojken Yuchi och hans varg från 1987.

Denna bok har föga gemensamt med de äldre indianböckerna. Pålsson ger fler exempel och konstaterar att de nyare böckerna är lika mycket exempel på utvecklingsromaner som indianböcker. Däremot skiljer de nyare sig från 1970-talets genom att de har mer andliga och kultmässiga inslag. Det förefaller vara så att författarna snarare ser ”likheter än skillnader mellan olika tider och olika folkslag”, och det ”specifikt indianska” tenderar att försvinna (s. 288). I USA är recensenterna kritiska till icke-indianska författares böcker och också forskare som exempelvis nämnda McGillis påpekar hur författare lätt intar en dominerande position och upprepar den koloniala diskursen. Det är därför intressant att notera, som Pålsson gör, att det numera är vanligare med ”författare med bakgrund i ursprungsbefolkningen” (s. 293) som skriver om sig själva. Ett exempel är Alexies ovan nämnda *Den absolut sanna historien om mitt liv som halvtidsindian*.

Idag läser barn och ungdomar inte indianböcker. Om de läser är det andra genrer som gäller, just nu mest fantasy, skriver Pålsson. Iakttagelsen stämmer väl. Stockholms stadsbiblioteks lista över de 100 mest utlånade ungdomsböckerna och de 100 mest utlånade mellanåldersböckerna för 2012 innehåller inga indianböcker. På första plats låg Mats Strandbergs och Sara Bergmark Elfgrens *Cirkeln* och *Eld* samt Suzanne Collins *Hungerspelen* för de äldre, J.K. Rowlings *Harry Potter*, följt av Jeff Kinneys *Den bistra sanningen* och Ingelin Angerborns *Rum 213* för mellanåldern.

I *Skinnstrumpas spår* är en ambitiös avhandling med ett omfattande källmaterial. I det följande skall jag lyfta fram avhandlingens förtjänster, men också dess svagheter. Jag kommer bland annat diskutera material och urval, förhållandet till tidigare forskning, teoretiska överväganden samt några texttolkningar. Min granskning avslutas med några synpunkter på formalia och ett sammanfattande omdöme.

Avhandlingens övergripande syfte är ”att visa hur utgivningen av indianböcker för barn och unga *med svenska som originalspråk* tog sin början och att följa utvecklingen från 1890 fram till 2008. För att visa omfattningen av indianboksutgivningen i Sverige och placera de svenska böckerna i ett sammanhang *förtecknar* jag även översättningar till svenska.” (s. 7, min kurs.) Som synes rör huvudsyftet svenska originalböcker medan de utländska bara ska förtecknas. Avhandlingen diskuterar de utländska föregångarna och tar upp nyare översättningar i de tematiska kortare avsnitten i de tre huvudkapitlen. Därför ställer jag mig lite tveksam till syftesformuleringen som betonar att det rör sig om böcker med ”svenska som originalspråk” och till avhandlingens undertitel *Svenska barn- och ungdomsböcker om indianer 1860–2008*. Jag skulle hellre föreslå ”Barn- och ungdomsböcker om indianer i Sverige”, eftersom materialet innehåller resonemang om översättningar och att tidsavgränsningen är satt utifrån just dessa (från Coopers bearbetning och översättning för barn till Alexies roman på svenska).

Avhandlingen har ett omfattande källmaterial som sträcker sig över en lång tidsperiod. Det rör sig om närmare 300 skönlitterära böcker om indianer, varav ett hundratal på svenska. Hur har urvalet gått till? En avgränsning är gjord gentemot ”massmarknads- och populärlitteraturen” (s. 15) genom att Pålsson koncentrerat sig på böcker som tillhör ”kvalitetslitteraturen” (s. 15). I materialet ingår böcker från B. Wahlströms förlag med gröna pärmar, men är det kvalitetslitteratur? Vidare frågar jag hur starkt ett indianmotiv skall vara för att boken skall medräknas i undersökningen om böcker om indianer? Jag tänker här på exempelvis Ewa Wikanders *Ensam krigare*, där pojken Johan visserligen tar sin tillflykt undan sina mobbare genom en fantasivärld där han leker indian och hämtar styrka, men som Pålsson skriver ”förmedlas ingen djupare kunskap om indianernas kultur” (s. 255), liksom pojken Kevin i Gull Åkerholms *Indianbilen*, där indianmotiv visserligen finns med, exempelvis genom att pojken finner ett indianhuvud från en av de första Pontiacbilarnas motorhuv på nätet och tycker att denna skulle vara perfekt för hans pappas bil. Frågan är om dessa två böcker handlar om indianer. Ett längre resonemang om genre hade varit på sin plats, där frågorna om kvalitets- och populärlitteratur dryftats och skillnaderna mellan en äventyrsroman och böcker med indianmotiv diskuterats. Urvalskriterierna är inte helt övertygande, men icke desto mindre är det ett imponerande stort material med många okända svenska böcker med indianmotiv som avhandlingen behandlar. Det är en guldgruva för kommande forskare.

Avsnittet om tidigare forskning är, som tidigare konstaterats, huvudsakligen koncentrerat till den svenska forskningen. Ett fåtal internationella verk uppmärksammas, som exempelvis Catas och Reeses ovan nämnda relevanta avhandlingar. Hartmut Lutz stora studie *'Indianer' und 'Native Americans'. Zur sozial- und literarhistorischen Vermittlung*

eines Sterotyps (1985) nämns mycket kort på ett par rader. Lutz omfattande studie innehåller en rad intressanta reflektioner kring rasism och stereotyper som den goda och dåliga indianen, men utnyttjas i mycket liten grad i avhandlingen och värderas inte heller i översikten. En forskningsöversikt med fler internationella inslag skulle ha stärkt avhandlingens relevans ytterligare, och den hade gärna fått ha med längre värderande redogörelser som utgångspunkt till vad den föreliggande avhandlingen vill göra med det svenska och översatta materialet i förhållande till dessa.

Avhandlingens teoretiska ramverk är dess största svaghet. För det första används begreppen *indian* och (ett) *indianperspektiv* genomgående i studien. Pålsson argumenterar för att Stig Ericson ”utgår från indianernas perspektiv” (s. 194) och att händelserna i Helmer Linderholms *Fredstigens röda* är beskrivna ”ur indianernas synvinkel” (s. 179). Avhandlingen har också en rubrik, ”Indianperspektiv” (s. 222), under vilken tre av Ericsons böcker tolkas som skrivna utifrån ”indianernas egen synvinkel” (*Vita fjäderns äventyr bland blekansikten*, *Lilla Vargen och de Talande Tecknen* samt *Du är också Indian, Pamela*). Pålsson tar som sagt upp Slapins *Through Indian Eyes* och av den ovan citerade passagen står det tydligt att begreppen ”Native American”, ”Indian” och ”American Indian” är laddade, kontroversiella och i många sammanhang inte längre acceptabla begrepp. Varje stam har sitt eget namn, men av praktiska skäl används begreppen omväxlande ibland. Vidare hänvisar Pålsson som framgått till Bradfords lösning att använda begreppen *indigenous* och *non-indigenous* när hon talar om koloniserade grupper och att vid analyser använda de begrepp som står i de skönlitterära texterna. Det är en god variant. Pålsson, däremot, väljer genomgående begreppet *indian* liksom *ett indianperspektiv* (med hänvisning till *Svenska Akademiens ordbok*). Jag ställer mig kritisk till detta eftersom ”ett indianperspektiv” knappast existerar och risken blir att stereotyper befästs (även om det säkerligen inte varit Pålssons avsikt). De komplicerade resonemangen om begreppen blir allt för lättvindigt avklarade.

Ett annat sätt vore att undvika de essentialistiska synsätten genom att ta spjärn mot någon väletablerad postkolonial teoretiker och hänvisa till exempelvis modern antropologisk forskning. Pålsson gör anspråk på att ha postkolonial teori som utgångspunkt. Det sägs åtskilliga gånger (s. 16ff., 36, 47, 84, 109, 133, 155, 189, 261). Begreppet är som Pålsson konstaterar heterogent och det definieras här huvudsakligen utifrån barnlitterära forskare på området, som McGillis i *Voices of the Other* (2000) som ”a self-consciousness on the part of emerging peoples of a history, a culture, and an identity separate from and just as important as those of the imperial ’masters’” (s. 17). Med andra ord är det ett begrepp som visar hur det imperialistiska förtrycket påverkat det koloniserade folket. Men här kunde det ha varit på sin plats med fler och tyngre teoretiker på området, exempelvis Hall, Bhabha, Spivak, Loomba och Mohanty. Vidare efterlyser jag några kommenterar kring de postkoloniala kriterierna ”som språk, identitet och motstånd” (s. 289). Varför just dessa? Huvudinvändningen är dock om det går att säga att det finns *ett* slags indianer? Blir inte det etnocentriskt och kan uppfattas som ett vi och de? The west and the rest? Mohanty skriver exempelvis i artikeln ”Under Western Eyes” (1988, på sv. 1992) att vita västerländska medelklassfeminister gärna konstruerar ett homogent globalt feministiskt vi. Det viktiga är att framhäva heterogeniteten, men det blir gärna ett slags avantgarde och en eftertrupp, ett vi och ett de, ett slags utvecklingstänkande. Det viktiga är alltså mot vilken måttstock man mäter. Ta forskningsfältet *Critical Whiteness Studies* (Kritiska vithetsstudier), som fick genomslag i början av 1990-talet, med Toni Morrisons *Playing in the Dark. Whiteness and the Literary Imagination* (1992) och Richard Dyers *White* (1997) som argumenterar för att vithet kan ses som en normativ kategori. Utgångspunkten är att det inte räcker med att studera den underordnade och exkluderade positionen (se exempelvis Nina Lykke, *Genusforskning. En guide till feministisk teori, metodologi och skrift*, 2009, s. 114). Det är inte tillräckligt att undersöka ”vilken bild av indianerna som framträder”, som det står i avhandlingen (s. 17), utan man bör också studera hur dominansförhållandet och rasifieringen reproduceras. Att *kritiskt* granska hur vithet konstrueras över tid och upprätthålls genom olika maktrelationer skulle kunna ha varit ett nytt perspektiv i avhandlingen. Låt mig ge två exempel.

Först från den äldre boken *Lejonbröderna. Äventyrsroman från 1870-talets vilda västern* av Bertil Cleve, från 1929. I avhandlingen nämns denna på flera ställen och särskilt synen på indianer tas upp, som det tydliga citatet på s. 99 med vildarna som dansar. Men hur skildras de vita pojkarna Vilhelm och Karl-Erik i romanen? Pojkarna introduceras inledningsvis. Året är 1869, platsen vid Vänern, då

de två pojkarna anländer till Granhalla efter ett år. Major Stiernhjälm tar emot sin son och hans kamrat:

> ”Kors, min kära Karl-Erik”, utbrast han. ”Du har ju vuxit upp och blivit *en hel karl.*” Ja, Karl-Erik Stiernhjälm tålde verkligen att se på. Det var en grann pojke i adertonsåldern, *reslig, solbränd* och med käckt och öppet ansikte. I de *bruna ögonen* lyste *livslusten* och *glädjen* öppet fram. Man behövde ej länge betrakta denne *kraftige* skolyngling förrän man fick klart för sig att det var major Stiernhjälms son, så lika voro de båda. Vilhelm, kamraten, var några tum kortare i växten, men hans på en gång *kraftiga och smidiga figur* lämnade knappast något övrigt att önska. De klara, *svenskblå ögonen* ingåvo förtroende och den fast tecknade *munnen vittnade* om en ansenlig *viljestyrka*. (s. 9, min kurs.)

Det här är en indianbok om hur två vita, svenska, modiga pojkar får en belöning för deras flit under året. De vill följa med på en resa till staden Seattle i Nordamerika med farbrodern Sjökvist, och äventyrsromanen blir en omvälvande historia då de möter det främmande, de andra, indianerna. Allt går förstås bra för de små gossarna, tack vare patriotism, svenskhet och mod. Här menar jag att denna roman skulle kunna analyseras exempelvis utifrån ett vithetskritiskt perspektiv. Ansatser görs av Pålsson, som diskuterar ”Indianer och vita” i flera avsnitt, men betoningen är på indianerna och beskrivningen utan vithetsteori. Intressant är vidare analysen av hur den svenska patriotismen framträder i flera böcker. Ett exempel är Melanders *I Sitting Bulls land* (1892), där det står i romanen att ”Evert hade hvad jag skulle vilja kalla ett svenskt samvete – och bättre känner jag inte.” (citerat ur avh., s. 112) Med andra ord sköt han inte indianen. Vithet och nationalism är således två kategorier som lyfts fram i avhandlingen i olika grad och som skulle ha kunnat förankras mer i aktuell teori.

Det andra exemplet rör de moderna böckerna *Fredstigens röda* (Linderholm) och *Vita fjäderns äventyr bland blekansikten* (Ericson), som tolkas som att författarna vänder på perspektiven och ser händelserna ur indianernas synvinkel. Här ges exempel på att de vita beskrivs som ”färglösa”, att de vitas religion är ”obegriplig sedd ur indiansk synvinkel” (s. 180), och att författarna använder ”indianska ord”. Linderholm använder långa meningar, vilket förklaras med att det är ”för att visa hur komplicerad de vitas tillvaro är i indianernas ögon” (s. 182). Ericsons korta meningar däremot ”efterliknar indianernas sätt att tala i korthuggna fraser” (s. 182). Här blir resonemanget besynnerligt. Som jag tolkar det har stilen att göra med vilken typ av böcker det är och där ett enklare språk når fram till barnläsaren, som Ingegärd Martinell konstaterade i en artikel i *Bokuppslaget* 1986. Linderholms roman vänder sig till en något äldre målgrupp och är mer beskrivande och psykologiserande. Det är svårt att tala om ett indianspråk, och enligt exempelvis *Nationalencyklopedin* är det:

> de språk som talades på de amerikanska kontinenterna före européernas ankomst. De utgjorde ingen enhetlig gruppering, vare sig härstamningsmässigt eller i fråga om sin allmänna uppbyggnad, och de nutida språk som härstammar från dem talas i flera fall helt eller delvis av grupper med europeiskt eller afrikanskt ursprung. Benämningen ”indianspråk” är därför mindre lämplig. Se Nordamerika (Språk) och Sydamerika (Språk). De inhemska språken i Nordamerika, vilkas antal är mellan 400 och 600, beroende på gränsdragningen mellan språk och dialekter, vilken i stor utsträckning är godtycklig, tillhör ett 25-tal språkfamiljer, vilkas eventuella inbördes släktskapsförhållanden är oklara [...].

Såväl Bradford och McGillis som Nina Mikkelsen, som diskuteras i avhandlingen, är eniga om att det är svårt att skriva om andra kulturer. Det kan gå med grundlig research. Dock beror det på hur denna är gjord. Bradford konstaterar emellertid att: ”I believe that traditional narratives are best retold by those to whom they belong” (citerat ur avh., s. 38). På denna punkt är Ericson bättre än Linderholm, enligt Pålsson. Han har mer ”emotionell förståelse” (s. 183). Pålsson är mer tveksam till Linderholm, eftersom han bygger sina berättelser på inläst material. Frågan är hur man skall se på detta med researcharbete. Ericson var i USA på researcharbeten flera gånger och är uppenbart intresserad av att i exempelvis *Vita fjäderns äventyr bland blekansikten* (1971) göra en rättvis, upplysande, didaktisk skildring för barn. Så förses boken med ett efterord där det konstateras att ”[d]et mesta som står i den här boken är sant. Det har inträffat i verkligheten” (s. 91). I romanen är Lilla fjädern fokalisatorn och det är hans naiva blick på de vita som skildras. Så förklaras inte kolonisatörernas makt av den allvetande berättaren. Men även bilden av indianerna konstrueras. Som i passagen: ”Och i de vitas värld hade pengar märkvärdigt stor makt. Men de röda fick inget av detta. De fick inga pengar.” (s. 10). Men är det troligt att de skulle omtala sig själva som ”de

röda"? Den enkla historien är en typisk äventyrsberättelse med ett realistiskt slut som är till för att upplysa svenska barn.

Även *Du är också indian, Pamela* (1978) är skriven "med indianperspektiv". Boken vänder sig till något äldre barn och är försedd med ett efterord med fakta om Oglalafolket, som är prärieindianer. Historien är samtidsrealistisk och utspelas 1975. Pamela står i centrum. Pålssons analys av de traditionella genusrollerna, med Pamelas dröm om att bli flygvärdinna, instämmer jag helt i. Intressantast i romanen är, enligt mitt förmenande, den danske turisten som introduceras så här: "Den blonde dansken hette Paul Jensen och var arton år." (s. 17) Det är en berättelse om hur Jensen åker till ett reservat för att få inblick i och kunskap om indianernas livssituation. Det är en främling på besök. Och i min läsning av romanen handlar boken lika mycket om detta som om dem som bor där dvs. Pamela, hennes bror och föräldrar. Boken blir "'mer som ett reportage än en ungdomsroman'" (citerat ur avh., s. 235), skriver en recensent och jag håller med. Det blir ett reportage, men i min läsning blir det ett reportage som är skrivet med den västerländske mannens blick på de andra. Så här kan det låta: "Paul hade alltid varit intresserad av indianer, och när han läste i tidningarna om den nya indianrörelsen AIM, American Indian Movement, blev han både gripen och imponerad. – Dom är helt fantastiska, sa han till sina vänner." (s. 19) När Paul kommer till reservatet känner han sig "annorlunda" och han skiljer sig från de andra: "Det var en hemsk känsla" (s. 35). Paul har med sig whisky, som indianerna vill ha, men han tvingas snabbt lämna reservatet och på bussen därifrån är han trygg igen och längtar hem. På vägen hem läser han i tidningen om det skottdrama som ägt rum (i en konflikt mellan den amerikanska militanta indianrörelsen och invånarna i reservatet) och reaktionen är: "Han var mycket upphetsad, kände en sorts glädje. Nu skulle han *verkligen ha någonting att berätta* för Maggi och de andra." (s. 98, min kurs.) Samtidigt som han skall fundera på vad man kan göra för att stoppa våldet. I min läsning av romanen är alltså den unge mannen en viktig gestalt eftersom han står för den utomstående, vite, mannens blick. Om läsaren identifierar sig med honom eller Pamela, eller ingen alls, torde vara osagt. Min poäng är att de berättartekniska greppen och bokens efterord är viktiga för analysen om dess eventuella anspråk på att vara en radikalt annorlunda indianbok utan drag av exotism. Jag är inte så säker på det. Jag tycker mig finna en hel del drag av exotism i denna och några av Ericsons andra böcker. Det handlar om ett upplysningsprojekt på västerländska villkor för svenska barn. Då kan greppen att följa mycket av en traditionell äventyrsroman, som i första boken, och i den andra ha inslag av en ung blond kille på besök fungera. Även om mycket har hänt sedan gossarna Karl-Erik och Vilhelm fick åka iväg på äventyr i nämnda Cleves roman.

Då Pålsson poängterar brott och förändring med Stig Ericsons böcker ser jag snarare kontinuitet och olika grader och former av exotism, som i sin tur är beroende av tidsandan. Ericsons böcker är intressanta satta i relation till andra svenska författare som skrev om utsatta barn i världen, med anspråk på realism och förankring i researcharbete. Jag tänker på boken *Stina och Anders i Indien* (1957) av Åke Sparring, som Helene Ehriander nyligen lyft fram i artikeln "Barn reste till Indien", om reseskildringar för barn, i antologin *Resor i tid och rum. Festskrift till Margareta Petersson* (red. Årheim, Olaussen, Forsgren och Elleström, 2013). Där använder Ehriander Peter Hollindales frågor om ideologi och värderingar och ser tydligt att fokaliseringen i denna roman sker genom de svenska ungdomarna och deras naiva och omedvetna blick (s. 81) i syfte att lära svenska barn något om Indien. Det blir etnocentrism.

Slutligen något om en nyare roman som Pålsson diskuterar: Elisif Elvinsdotters *Vargens år. En Indianberättelse* (1987). Här har avhandlingsförfattaren via mail fått intressanta svar av författaren om varför hon skrev en bok om indianer idag, och förklaringen är ett intresse för indianer och att hon läst indianböcker som barn och nu gjort mycket research. Boken fick god kritik och som Pålsson nämner är det fråga om en indianberättelse "som har föga gemensamt med Hjortfot" (s. 262). Samtidigt framkommer det att författaren hittat på såväl namn som ord. Kvinnorna har inte heller några framträdande roller. Precis som Pålsson hävdar är detta en mycket klassisk utvecklingsberättelse, där den lille pojken mognar och formas till en självständig individ.

Avhandlingens slutsats att exotismen försvann på 1970-talet kan jag inte helt instämma i. Som jag ser det finns de etnocentriska uttrycken kvar i olika grad och på olika vis. Från uppenbar rasism, till 1970-talets stereotyper i ett västerländskt vänsterideologiskt upplysningsprojekt, inbäddad alltmer i en västerländsk utvecklingsplot med indianer som motiv idag. Från äventyrsintriger till utvecklings-

romaner, helt enkelt, men med en tveksam syn på indianer.

Slutligen skall nämnas att avhandlingen innehåller mycket värdefulla översikter om indianbokens ställning i Sverige och olika kritikers värderingar samt redogörelser av tidens läsarundersökningar. Dessa är huvudsakligen deskriptiva, men utgör spännande läsning och är betydelsefulla för kommande forskning. Därtill skall också lyftas fram avhandlingens bildmaterial. Flera omslag är tryckta i färg och kommenteras, dock utan någon systematisk metod. En ingång hade förstås varit en analys utifrån Genettes paratextbegrepp, en annan genom Kress van Leeuwens analysmetod om multimodalitet. Intressanta är såväl bilderna på omslagen som baksidestexterna. Så kunde det exempelvis stå om *Lejonbröderna* på bokens baksida: ”Lejonbröderna är en verklig indianbok *i den stil som älskats av generationer pojkar och flickor*, och som nu utgör *ett av åldringens käraste barndomsminnen*. Författaren, en ung svensk, är en man som kan sin sak. Vilken spänning!” (min kurs.) Här är det slående att det står pojkar *och* flickor, eftersom Pålsson noterar att ”[b]öckerna lanserades som läsning för pojkar. Undertitlar och omslag signalerade att böckerna vände sig till unga pojkar.” (s. 111)

Till sist vill jag kort kommentera avhandlingens akribi. Det här är en välskriven avhandling med så få korrekturfel att jag inte tar upp dem. Noterna är förlagda nederst på varje sida, vilket underlättar läsningen, och de är föredömligt korta. Min enda invändning när det gäller avhandlingens formalia är avsaknaden av ett register. I en bred undersökning med många namn och titlar, som dessutom förekommer på flera ställen, hade detta underlättat. Dock skall nämnas att avhandlingen finns tillgänglig på nätet och därmed är sökbar.

Sammanfattningsvis är Yvonne Pålssons *I skinnstrumpas spår* den första svenska avhandlingen som behandlar böcker om indianer i Sverige. Det är ett välkommet bidrag. Avhandlingen är en bred studie som sträcker sig från 1860 till 2008 och där kartläggningen av indianmotivet, i svenska och översatta romaner, är noggrant utförd. Avhandlingen är empiriskt grundlig. Den tar upp många perspektiv på böcker om indianer: läsarundersökningar, recensioner och analyser av verk och omslag. I analyserna går bredd före djup och innehållsanalys före narratologiska iakttagelser.

Avhandlingen styrka är dess intressanta kartläggning och framlyftande av svenska indianböcker med svenska gossar som beger sig på resa till Amerika, vilket är fascinerande och ibland upprörande läsning, liksom kritikernas samtidskommentarer. Avhandlingens svaghet är dess teoretiska och metodiska ramverk. Jag har ställt mig kritisk till begreppet *indianperspektiv* och *indianer*, som kan uppfattas essentialistiskt, och efterlyst en mer kritisk hållning, samt en diskussion kring val av teoretiker och ett fördjupat postkolonialt perspektiv. Vidare hade en kommentar kring genre varit bra, liksom en tydligare position till det internationella forskningsläget.

Avhandlingen har fått mig att fundera på om inte kritiska vithetsstudier skulle kunna ha varit en intressant ingång i projektet. Jag har haft synpunkter på några tolkningar, framförallt på att Ericsons senare indianböcker inte alls skulle innehålla exotism. Jag har också, som sig bör, granskat avhandlingens akribi som är mycket god och konstaterat att avhandlingen är välskriven.

Sammanfattningsvis är *I skinnstrumpas spår* ett gediget arbete som utan tvekan kommer att vara en värdefull källa för framtida studier.

Anna Nordenstam

Lina Samuelsson, *Kritikens ordning. Svenska bokrecensioner 1906, 1956, 2006*. Bild, text & form. Karlstad 2013.

Titeln till Lina Samuelssons doktorsavhandling *Kritikens ordning. Svenska bokrecensioner 1906, 1956, 2006* är en *hommage* till Michel Foucault och hans installationsföreläsning vid Collège de France den 2 december 1970, ”L’ordre du discours”, ”Diskursens ordning”. Det är också Foucaults diskursanalys som bildar den teoretiska och metodologiska basen för undersökningen. Diskursanalysen utgår från storheterna språk och makt, med grundantagandet att det i varje tid, samhälle och sammanhang finns mönster och gränser för vad som kan sägas och hur. Det finns uttalade och outtalade regler för hur samtal kan föras, och även för vad som *inte* kan sägas. Diskursanalysen syftar till att frilägga dessa mönster, gränser och regler.

I sin avhandling granskar Lina Samuelsson tre år av svensk litteraturkritik och närläser en mars- och en oktobermånad i varje. Till övervägande del undersöks recensioner och kritikdebatter i dags- och tidskriftspress – mellan 200 och 284 recensionstexter per år. Även ett par radio- och tv-program